

ÇEVRE SORUNLARI VE FELSEFE

Sınava hazırlık notu

● Çevre Nedir?

Çevre: İnsanı saran ve yaşamını etkileyen fiziksel, kimyasal, biyolojik, sosyal ve kültürel koşulların toplamıdır. Yani çevre, günlük dilde "doğa" dediğimizden çok daha geniştir.

● Çevre Sorunlarının Felsefi Boyutları

Çevre sorunlarının yarattığı kaygı ve yıkım, felsefenin dört alanında birden soru doğurur:

Ontolojik

Doğanın ne olduğu ve insanın bu varlık düzeninde nerede durduğu sorgulandığı için.

Epistemolojik

Doğayı nasıl bildiğimiz ve bu bilginin sınırı, doğaya nasıl davrandığımızı belirlediği için.

Estetik

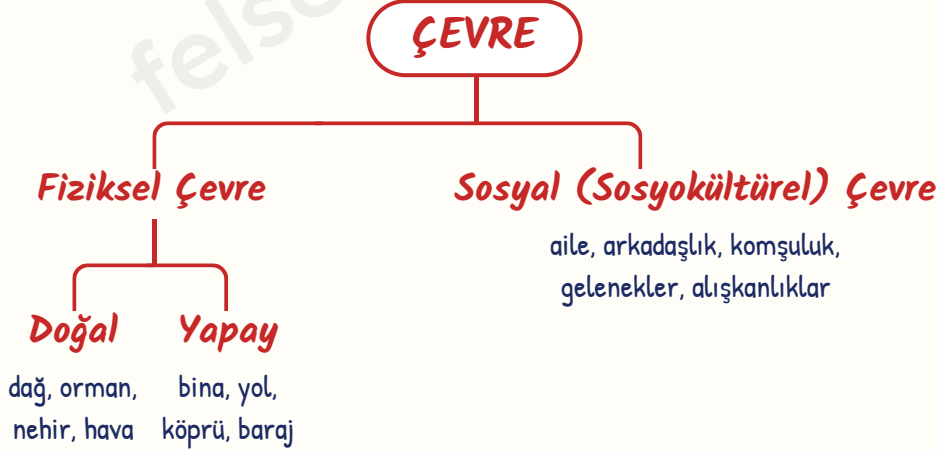
Bozulan doğayla birlikte doğanın güzelliği ve estetik değeri de kaybolduğu için.

Etik

İnsanın doğaya karşı sorumluluğu ve doğru davranışın ne olduğu tartışıldığı için.

İnsan-doğa ilişkisi felsefenin en eski konularından biridir; bu yüzden çevre sorunları felsefeye yabancı bir konu değildir.

● Çevrenin Türleri

Yapay çevre nasıl oluşur?

İnsan doğayla etkileşim kurdukça yaşadığı yeri dönüştürür; bu dönüşümün ürünü yapay çevredir.

Sosyal çevre neye dayanır?

İnsanlar arası ilişkilere; kültür, gelenek ve toplumsal alışkanlıklarla şekillenir.

Çevre sorunları disiplinler arası bir konudur: Birçok bilim çevreyi kendi yöntemiyle inceler, ama sorunun ahlaki ve felsefi bir boyutu da vardır. Çözüm için farklı bakış açılarına birlikte ihtiyaç duyulur.

● İki Çevre Felaketi

Aral Gölü'nün Kuruması (Özbekistan)

- 1960'lardan beri süren hatalı sulama uygulamaları gölü büyük ölçüde kuruttu.
- Ekolojik denge bozuldu, birçok canlı türü yok oldu.
- Tarım ve hayvancılık çöktü, bölge göç vermeye başladı.

Bhopal Gaz Sızıntısı (Hindistan)

- 2-3 Aralık 1984'te bir Amerikan şirketine ait tarım ilacı fabrikasından gaz sızdı.
- İlk gün yaklaşık 4.000, toplamda yaklaşık 15.000 kişi öldü; yaralı sayısı yaklaşık 560.000.
- Davalar 2010'da bitti: 8 kişiye 2 yıl hapis.

İkisinin ortak yanı

İkisi de insan kaynaklıdır. Aral yıllar içinde, Bhopal tek gecede yaşandı; ama iki olayda da bedeli, sorumlulardan çok daha geniş bir kitle ödedi.

● İnsan ve Doğaya Tarihsel ve Kültürel Bakış

Bugünkü çevre sorunlarının kökü büyük ölçüde Batı'da Rönesans'la başlayan modern düşünceye ve Bilimsel Devrim'in mekanik doğa anlayışına dayanır. Bu insan merkezli anlayış doğayı bir kaynak olarak gördü; Sanayi İnkılabı ile yaygınlaştı.

Kadim Kültürler ve Koruma Bilinci

Uzak Doğu, Türkistan ve Anadolu kültürlerinde doğayla daha uyumlu bir yaşam vardır; doğa inançta ve düşüncede değerlidir.

Mencius (MÖ 372-289) · Çin

Öküz Dağı'ndaki ağaçlar kesilip hayvan otlatılınca dağ çıplaklaşmıştır. İnsanlar çıplak dağı görür ama bunun kendi eserleri olduğunu fark etmez.

Zen Bahçeleri · Japonya

Bu bahçeler, o coğrafyadaki insanların doğaya duyduğu sevgi ve saygının yansıması olarak görülür.

Gölpınar Hitit Barajı · Çorum

Hititlerin atık ve temiz su tesisleri kurması, Anadolu'nun eski medeniyetlerinin çevreye önem verdiğini gösterir.

Gurabahane-i Laklakan · Bursa

(Leylek Hastanesi) Selçuklu ve Osmanlı'da ormanları ve hayvanları korumak için vakıflar kurulduğunun örneğidir.

● Modern Dönem ve Batı Yaklaşımı

- Doğayı bir makine gibi gören anlayış teknolojinin gelişmesini destekledi.
- Kötü yönetim ve tüketim odaklı üretimle birleşince endüstriyel kirlilik ve çevre tahribatı ortaya çıktı.
- Doğaya hâkim olma isteğinin altında bireysel çıkar ve ekonomik büyüme yatar.

- Batı'da insan-çevre dengesi bilinci ancak 1960'lardan sonra güçlendi. Örnek: Kopenhag'da her 10 kişiden 9'unun bisikleti, 12 bin kilometreden fazla bisiklet yolu var.

Kıyaslayalım

	Kadim Kültürler	Modern Batı Yaklaşımı
Doğa nedir?	İnançta ve düşüncede değerli bir varlık	İşleyişi çözülecek bir makine, kullanılacak kaynak
İnsanın yeri	Doğanın bir parçası	Doğanın karşısında ve üstünde
Doğayla ilişki	Koruma: vakıflar, su tesisleri	Hâkim olma: üretim ve ekonomik büyüme
Sonuç	Doğayla uyumlu yaşam	Endüstriyel kirlilik ve tahribat

● Çevre Sorunlarının Nedenleri

Sorunlar bir zincirin halkaları gibi birbirine bağlanır; her halka bir sonrakini doğurur:

Artan tehlike karşısında sürdürülebilir kalkınma gündeme geldi: Doğaya zarar vermeden insan yaşamını iyileştirmek. Ama çevreci politikaların getirdiği maliyetler, zaman zaman bu hedeften uzaklaşılmasına yol açar.

● Çözüm Arayışları: Üç Düzlem

1. Teknolojik Düzlem

Temiz enerji, sıfır atık, yenilenebilir tüketim gibi çevre dostu teknolojilerle insanın doğaya verdiği zarar en aza indirilir.

2. Siyasi Düzlem

Genelde ekonomiyi öne alan devletler, tehlike büyüdükçe sürdürülebilir kalkınmayı gündemlerine aldı.

3. Toplumsal Düzlem

Bilim insanları, hükümetler, sivil toplum, kamu ve özel sektörün iş birliği gerekir.

● Küresel Çevre Sözleşmeleri

Yıl	Sözleşme
1987	Montreal Protokolü
1992	Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi
1997	Kyoto Protokolü
2022	Türk Devletleri Teşkilatı Çevre İş Birliği

● Çözüm İçin Somut Öneriler

Sıfır Atık

Atığı kaynağında azaltmak ve geri dönüştürmek.
Hedef: sürdürülebilirlik ve gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya.

Sürdürülebilir Gıda

Tarım alanlarını korumak, kaliteli ve uygun maliyetli gıda üretmek, gıda zincirini sağlıklı kurmak.

Mikromobilité

Bisiklet gibi düşük ya da sıfır emisyonlu küçük araçlarla ulaşım; küresel ısınmaya karşı bir çözüm yolu.

Biyorafineri

Bitkisel ve organik atıklardan yakıt, enerji ve çeşitli ürünler elde eden tesis.

● Çevreyle İlgili Felsefi Sorular

Çevre-insan ilişkisi hangi değer üzerine kurulmalıdır?

Doğanın, insandan bağımsız olarak kendi başına bir değeri var mıdır?

İnsanın çevreye karşı ahlaki bir sorumluluğu var mıdır?

İnsan doğal kaynakları hangi ölçüye kadar tüketebilir?

İnsanın doğaya egemen olması hangi sorunlara yol açar?

● Çevre Etiği Nedir?

Çevre etiği: Çevre sorunlarını ve insanın doğaya karşı ahlaki sorumluluklarını felsefi açıdan inceleyen, 20. yüzyılda ortaya çıkmış **uygulamalı etik** alanıdır.

Bu alanın doğuşunda geleneksel **insan merkezci (antroposentrik)** anlayışa yöneltilen eleştiriler belirleyici olmuştur.

Çevre Etiğinin Öncü İsimleri

John Muir (1838-1914)

Doğayı korumak için mücadele eden ABD'li düşünür; çevre etiğinin 20. yüzyıl başında görünür olmasını sağlayanlardandır.

Aldo Leopold (1887-1948)

İnsan doğanın bir üyesidir; bu yüzden etik yalnızca insanlar arasında değil, canlı-cansız bütün varlıklar arasında geçerli olmalıdır.

Paul W. Taylor (1923-2015)

Doğaya Saygı: Çevre Etiği Teorisi adlı eseriyle insan temelli değerden ilk ciddi kopuşu yapar; Kantçı etiği bütün canlılara uygular.

Arne Naess (1912-2009)

Çevre, insandan bağımsız olarak değerlidir; insanın kendi ihtiyacı için doğanın zenginliğini ve çeşitliliğini azaltma hakkı yoktur.

● Felsefe Tarihinde İnsan-Doğa İlişkisi

İlk Çağ

Erken dönem filozoflar maddenin ve doğanın canlı olduğunu düşünür (hilozoizm). İlk neden (arkhe) arayışıyla bütün varlıkların ortak bir kökten geldiğini savunurlar. Çoğu, doğanın temel yasası olarak değişimi kabul eder. Benzer bir bakış Çin'de Lao Tse ile Taoizm'de görülür.

İlk Çağ Düşünürleri

Düşünür / Okul	Görüşü
Thales (MÖ 624-545)	Varlıkların ilk nedeni sudur; her şey sudan meydana gelmiştir.
Lao Tse	Evren, Tao adlı evrensel ilkeye dayanan sürekli bir akıştır; insan da bu düzenin parçasıdır.
Empedokles (MÖ 490-430)	Doğada dört ana neden vardır: hava, su, toprak, ateş.
Herakleitos (MÖ 540-480)	Doğanın temel niteliği değişimdir.
Parmenides (MÖ 515-460)	Değişim aldatıcıdır; varlık birdir, değişmez ve bölünmez.
Platon (MÖ 427-347)	Doğadaki görünüşler gerçek değildir; gerçek olan, ezeli ve ebedi idealardır.
Aristoteles (MÖ 384-322)	Doğadaki varlıklar insan içindir; değerleri insana sağladıkları fayda kadardır.
Kynikler	İnsan doğaya uygun yaşamalıdır.
Stoacılar	Doğa canlı ve ruhlı bir varlık alanıdır; insan doğanın yasalarına uymalıdır.

Dikkat

Aristoteles doğanın değerini insana sağladığı faydaya bağlar (insan merkezci bakışın çekirdeği); Stoacılar ise insanı doğanın yasasına bağlar.

Orta Çağ

İlahi dinlerin etkisiyle inanç ve akıl tartışmalarının yapıldığı bu çağda düşüncenin merkezinde Tanrı vardır. Doğa Tanrı'nın eseri olduğu için değerlidir; Tanrı onu insanın ihtiyacı için yaratmış ama insanı da doğaya karşı sorumlu kılmıştır.

Saint Augustinus (354-430)

Doğa ancak doğüstü bir varlıkla, Tanrı ile var olabilir; insan-doğa ilişkisi Tanrı merkezli açıklanır.

Farabi (870-950), İbni Sina (980-1037)

Sudur öğretisi: Çokluk, "bir" olandan (Allah) taşarak doğar. Doğa yaratıcının eseri olduğu için sevilir.

Yunus Emre (1238-1328)

"Yaratılanı sev Yaratandan ötürü." İslam düşüncesinde doğa düzenlidir; insan ona egemen değil, onu korumakla sorumludur.

Rönesans

Antik Yunan düşüncesine ve doğaya dönülür; **insan merkeze** alınır, **akıl** öne çıkar. Matematik ve fizikle açıklanan doğa bir **makine** gibi görülmeye başlar. Doğayı bilme çabası, onu **kullanma ve ona hükmetme** çabasına dönüşür.

Düşünür	Görüşü
Nicolaus Cusanus, Giordano Bruno	Doğa yalnızca bir araç değil, mistik bir değere de sahiptir; gizemi akılla ve bilimle tam açıklanamaz.
Kopernik, Kepler, Galileo, Newton	Doğanın gizemini matematik ve fizik gibi bilimlerle çözmeye çalışırlar.
Francis Bacon	" Bilgi güçtür. " Doğayı egemenlik altına alacak bir yöntem mümkündür.
Thomas Hobbes	Doğa bir makine gibidir; insan-doğa mücadelesi doğanın acımasız işleyişinden kaynaklanır.
René Descartes	Merkezinde akıllı insanın olduğu mekanik doğa görüşü; aklı yücelterek doğaya egemen olmanın yolunu açar.

Modern Dönem ve Sonrası

Bilim ve teknoloji geliştikçe doğa korkulacak bir güç olmaktan çıkar, **kullanıma hazır** bir alana dönüşür. Sanayi Devrimi'nin seri üretimi ve refahıyla insanın doğadan **sınırsız yararlanma hakkı** olduğu düşüncesi yerleşir. Bu düşünceye en güçlü itirazlar da bu dönemde gelir:

Heidegger (1889-1976)

Descartes'la birlikte varlık felsefesi matematiksel fiziğe indirgendi. Her şeyi ölçüp hesaplayan insan kendini doğanın **efendisi**, doğayı dev bir **makine** sandı; böylece varlığın anlamı unutuldu.

Adorno (1903-1969)

Doğaya egemen olmak, egemen olunana **yabancılaşmayı** getirir; bu egemenliğin bir bedeli vardır: "Durdurulamaz ilerlemenin laneti durdurulamaz gerilemedir." (Horkheimer ve Adorno, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, 1947)

Aldo Leopold

İnsan doğanın üyesidir; etik **tüm varlıkları** kapsamalıdır.

Arne Naess

İnsan doğanın üstünde değil, parçasıdır; diğer canlılarla **eşit değerdedir**.

● Çevre Etiğinde Öne Çıkan Üç Kavram

Kavram	Neye odaklanır?	Sorduğu sorular
Sürdürülebilirlik	Kaynakları korumak ve geliştirmek; çevre politikasıyla yaşamı desteklemek	Sürdürülebilir bir çevre mümkün mü? Varlıkların yaşam hakkı için ideal düzen nasıl olmalı?
Potansiyel Değer	Varlıkların ahlaki statüsü	İnsan dışında içsel değeri olan varlık var mı? Sorumluluğumuzun kaynağı ne?
Nesiller Arası Eşitlik	Kaynakların kuşaklar boyunca adil paylaşımı	Kaynak kullanımının ölçüsü ne? Gelecek nesillerin bizim üzerimizde hakkı var mı?

● Çevre Etiğinin Üç Temel Yaklaşımı

İnsan Merkezci

İnsan bütün canlılardan değerlidir. Doğa insana sağladığı fayda kadar değerlidir; etik yalnızca insanlar arasında geçerlidir. İnsan kendi yaşamı için doğayı korumaya yönelebilir.

Canlı Merkezci

İnsan diğer canlılardan üstün değildir. Her canlı, insanın ona verdiği değerden bağımsız olarak değerlidir. İyilik bütün canlılarındır; biyolojik çeşitlilik korunmalıdır.

Çevre Merkezci

Canlılara cansız doğayı da ekler; **ekolojik** bir dünya görüşü kurar. İnsanın doğa üzerindeki ayrıcalığını reddeder; insanı ekosistemin eşit bir parçası sayar.

	İnsan Merkezci	Canlı Merkezci	Çevre Merkezci
Değerin kaynağı	İnsana fayda (araçsal değer)	Canlı olmak (içsel değer)	Ekosistemin bütünlüğü
Ahlakın alanı	Yalnızca insanlar	Bütün canlılar	Canlı ve cansız bütün doğa
İnsanın yeri	Doğanın üstünde	Diğer canlılarla eşit	Ekosistemin eşit parçası

Üçü de çevre sorunlarını çözmek ister. Ayrıldıkları yer: Çözüm **kimin yararına** ve **hangi değere** dayanarak aranacak?

● Öne Çıkan Diğer İki Yaklaşım

Derin Ekoloji

Varlıkların refahını ve gelişmesini temel alır. Çevre insandan bağımsız olarak değerlidir; insanın ihtiyaçları için doğanın zenginliğini azaltma hakkı yoktur. Müdahale aşırıya vardığı için **yeni politikalar** gerekir.

Fütüristik Yaklaşım

Doğayı **gelecek kuşaklardan ödünç** aldık. İnsan doğanın efendisi değil, koruyucusudur. Bugünkü insan, gelecek kuşakların refahı için bazı isteklerinden vazgeçmelidir. İzleri **sürdürülebilir kalkınmada** görülür.

Ayırt etme: Derin ekolojide merkez **doğanın kendisi**, fütüristik yaklaşımda **gelecekteki insandır**.

● Düşünce Deneyi: Son İnsan

Richard Routley (1935-1996)

Büyük bir felaketten sonra dünyada hayatta kalan son insan sizsiniz. Doğadaki her şeyi yok edebilir ya da kendiniz için tüketebilirsiniz; sizden başka etkilenecek kimse yok. Doğayı yok mu edersiniz, korur musunuz?

Deney **insan merkezci yaklaşımı eleştirir**: Ortada zarar görecektir insan yoksa bu yaklaşıma göre doğayı yok etmek yanlış olmamalıdır. Yine de "yanlış olur" diyorsak, doğaya insandan bağımsız bir değer veriyoruz demektir.

● Afet Bilinci

- Doğa, bütün canlıların ortak yaşam alanıdır.
- Nesli tükenen canlıları kurtarmak ekosistemi korur.
- Afet her an, her yerde olabilir; hazırlıklı olmak gerekir.
- Ekosistem bozulursa insan da zarar görür; o da sistemin parçasıdır.
- Afetten etkilenen canlılara yardım etmek gerekir.
- Afet sonrasında toplumsal dayanışmaya katkı çok önemlidir.

● Felsefi Metin Yazmanın Aşamaları

Felsefi metin, sorgulanan bir sorunun, konunun ya da durumun yazıya dökülmüş hâlidir. Belli aşamalar izlenerek sistemli biçimde yazılır:

- 1 Problemin Tanımlanması**
Metnin dayandığı problem açıkça ortaya konur; metin boyunca sorgulanır ve çözüm yolları aranır.
- 2 Kavramların Yansıtılması**
Probleme ilgili temel felsefi kavramlar kullanılır; konu daha anlaşılır, metin daha açık olur.
- 3 Argüman Ortaya Konması**
Düşüncelerin mantığını ve ikna gücünü artırmak için kanıtlar sunulur.
- 4 Temellendirmenin Yapılması**
Yargıların neden doğru ve güvenilir olduğu tutarlı biçimde gerekçelendirilir.
- 5 Felsefi Terminolojinin Yansıtılması**
Problemin hangi filozof ve akımlarca nasıl ele alındığı araştırılır, felsefi terimler metne taşınır.
- 6 Dil Kurallarına Uyulması**
Dil doğru ve etkili kullanılır; düşünceler birbirinden kopuk ve çelişkili olmaz, anlam bütünlüğü korunur.

Metin giriş, gelişme, sonuç bölümleriyle kurulur; paragraflar arasında anlam bütünlüğü sağlanır. Son olarak metin birkaç kez gözden geçirilip düzeltilir.